

У статті визначено основні завдання політичних партій у формуванні демократичного ладу. Автором з'ясована роль партійної системи у формуванні і реалізації політичної волі громадян. Приділено увагу слабким сторонам української партійної системи та запропоновано заходи її вдосконалення.

Ключові слова: *політичні партії, демократична держава, партійна система, політична воля народу, виборці.*

В статье определены основные задачи политических партий в процессе формирования демократического строя. Автором выяснена роль партийной системы в формировании и реализации политической воли граждан. Внимание обращается на слабые стороны украинской партийной системы, а также предложены меры по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: *политические партии, демократическое государство, партийная система, политическая воля народа, избиратели.*

In the article certainly basic tasks of political parties are in forming of democratic line-up. By an author the found out role of the party system in forming and realization of political will of citizens. Attention the weak sides of the Ukrainian party system is spared and the measures of its perfection are offered.

Key words: *political parties, democratic state, party system, political will of the people, voters.*

Існування сучасної демократії неможливе без залучення в її механізми політичних партій та громадських організацій. Конституція України закріпила право громадян України на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст.36). Як політичні партії, так і громадські організації відіграють важливу

роль у функціонуванні держави та суспільства, а їх безперешкодна діяльність є безпосередньою гарантією демократизму існуючого ладу.

Демократичний напрям розвитку обумовив запровадження принципу політичного плюралізму. Станом на початок 2013 року на території України за даними Міністерства юстиції України зареєстровано 198 партій [4]. Але досить справедливо постає питання: чи необхідна державі така кількість політичних партій? Таке питання, як правило, виникає напередодні виборів з метою піддати критиці партійну систему, яка існує. Основною ціллю цієї статті є визначення основних завдань політичних партій і партійної системи зокрема у формуванні демократичного ладу. Політичні партії розглядалися сучасними науковцями в конституційно-правовому аспекті переважно через призму права громадян на свободу об'єднання, а також у якості суб'єкта виборчого процесу. Загальнотеоретичним проблемам політичних партій приділяли увагу Л.І. Адашис, Ю.Г. Барабаш, Д.В. Лук'янов, С.Ю. Лукаш, В.М. Скрипнюк, О.С. Стаценко, В.В. Фесенко та інші.

Як вже наголошувалося, сучасна демократія не обмежується виключно безпосереднім волевиявленням народу. Завдання формування народної думки в період між проведенням виборів покладається на політичні партії. Політичні партії, які отримали владу, виступають такою собі поєднуючою ланкою між народом та політичним керівництвом в механізмі легітимації [13, с. 91].

Теоретичне вивчення партій має свою давню традицію. Термін "партія" має латинське походження та дослівно перекладається як "частина, група". Тацит називав ворожі збройні угруповання періоду громадянської війни у Римській республіці партіями. Н. Макіавеллі вважав боротьбу партій важливою складовою політичного життя. Саме він заклав фундамент майбутньої теорії політичних партій, сформулювавши закономірність партійної політики. Н. Макіавеллі визнав - поле партійної боротьби не терпить вакууму: для будь-якої партії, яка навіть остаточно отримала перемогу, швидко знайдеться достойний супротивник, хай навіть той, що вийшов з неї самої [6, с. 100]. Виникнення політичних партій у їх сучасному розумінні припадає на кінець XVIII - початок XIX століття.

Роль політичних партій в контексті сприяння формуванню політичного волевиявлення народу необхідно розглядати через

призму їх органічного зв'язку з демократичним ладом. У такому ладі політичне панування легітимізується більшістю, а меншості надані права висловлювати власну позицію. Таким чином здійснюється вільний і відкритий політичний процес.

Завданням партій є підбір та підготовка політичних лідерів для подальшого змагання за голоси народу. Знаходячись в меншості, політичні партії повинні піддавати критиці та прискіпливому аналізу всі дії владних політичних партій, а також надавати альтернативні програми розвитку держави та суспільства [13, с. 92].

Чимало проблем, з якими демократія зіткнулася у країнах, що розвиваються, породжені парадоксами, що властиві самій природі демократії. Один з таких парадоксів, з погляду Л. Даймонда, є суперечність між конфліктом і консенсусом. "Демократія за самою своєю природою – є система інституціоналізованої боротьби за владу" [3, с. 92-93].

В цьому аспекті не можна не згадати вислів М. Рокара, який вважав, що демократія реально втілює в собі взаємодію виборних осіб, засобів масової інформації та виборців. Д. Сарторі обґрунтував думку про те, що демократія в політиці означає те саме, що в економіці ринок, а за Ф. Хайкем демократія – спосіб мирної зміни урядів – цінне досягнення, за яке варто боротися [11, с. 6]. Як бачимо, демократична держава у сучасному розумінні не змогла б існувати без такого утворення як партії навіть через те, що, на відміну від античних моделей, політичний процес перетворився на постійну боротьбу тих, хто має владу, і тих, хто лише прагне до неї. Отримання влади – основна мета створення і діяльності політичних партій. Саме в цій боротьбі і народжується справжня демократія.

Разом із тим інколи можна натрапити на думку про те, що відмова від політики як місця для партійних маневрів і особистих розрахунків підсилюється гаслами правителів, які суперечать партійній ідеології, тим самим ніби віддаляючись від політики і наближаючись до загальносуспільних справ. Таким чином, лише перед виборами політикою нехтують заради боротьби за місце в цій же політиці. Сучасний дослідник П.Розанвалон пропонує вирватися із цієї постійної мішанини шляхом переоцінки програм і цінностей, надаючи при цьому вирішальну роль незалежним органам, зокрема конституційному суду. Мова йде не про "деполі-

тизацію демократії", а навпаки про її реполітизацію, надання їй важливішого місця [10, с. 267-268].

Про роль політичних партій як необхідної складової вільного демократичного ладу найбільш повно та ґрунтовно виписано у Законі Федеративної Республіки Німеччина "Про партії" від 1967 року. Партії сприяють формуванню політичної волі народу у всіх сферах суспільного життя такими конкретними способами: здійснюють вплив на формування суспільної думки, стимулюють і поглиблюють політичну освіченість, підтримують активну участь громадян в політичному житті, виховують громадян, які здатні нести відповідальність за справи суспільства, здійснюють вплив на політичну діяльність парламенту і уряду, вносять вироблені ними політичні орієнтири в процес формування волі держави і піклуються про постійний живий зв'язок між народом і державними органами [12, с. 275].

Теорія партійної держави, яка виникла ще за часів Веймарської республіки та розроблена Г. Ляйбхольцем в концепції плебісцитарного перетворення демократії, розглядає партійну державу як сурогат безпосередньої демократії в державній сфері; політичні партії відіграють роль рупору організованого народу, вибори – плебісцитарні голосування з приводу політичних програм і рухів, а парламент – допоміжний плебісцитарний орган політичного волеутворення [2, с. 52]. Це означає, що політичні партії за цією теорією припинили бути вільними організаціями громадянського суспільства, а перетворюються на конституційні органи подібно уряду чи парламенту.

Наскільки політичні партії здатні виконувати завдання демократичного ладу можна оцінювати за характеристиками партійної системи. Партійні системи розрізняють залежно від ставлення держави до політичних партій, наявності або відсутності опозиції, можливостей опозиції впливати на владу. Другорядним критерієм є кількість партій, яка є чинником стабільності політичного режиму. У літературі, як правило, виділяють три різновиди партійних систем. Це безпартійні, однопартійні та багатопартійні системи. Перші два типи не відповідають демократичним принципам побудови держави, адже у безпартійних державах переважає панування керівних еліт, сформованих за правом народжен-

ня, багатства або посади. У цих країнах партії заборонені або не сформовані за відсутності традиції їх формувати. У державі з однопартійною системою монополія влади належить одній партії.

До речі, лише багатопартійна система здатна задовольнити потреби демократичного ладу сучасної держави. Однопартійність недопустима в таких державах.

У світовій практиці класичними прикладами країн з двопартійною системою вважаються Великобританія та США. Демократична партія США була заснована у 1829 році Томасом Джефферсоном. Це була класична ліберальна партія, яка сповідувала щонайменше втручання в життя людини. Республіканська партія, заснована у 1854 році, набула свого розвитку і зміцніла за часів президентства А.Лінкольна, традиційно є прибічником капіталізму [8, с. 45-47]. Британські партії дещо відрізняються за політичними поглядами. Консервативна та лейбористська партії беруть свій початок із самих витоків англійського парламентаризму.

Спадком радянської держави стало викривлення ментальності виборців, певне упереджене ставлення до форм безпосередньої демократії через формальні виборчі процедури у минулому, навіть політична байдужість і безвідповідальність. Цінність демократії в тому і полягає, що кожен окремо і всі разом можуть реалізувати своє громадянське право – право вибору, за який лише вони нести муть відповідальність. Роблячи кожного разу такий вибір, громадяни поступово формують якісно нову єдність, відмінну від общини чи натовпу, – суспільство. Лише створивши відповідальний за свій вибір електорат, можна відверто говорити про виникнення реальних демократичних інститутів.

Суспільство за своєю сутністю неоднакове за структурою. Саме партіям відводиться важлива роль виразників волі виборців. Конституційна норма про сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян України як конституційний обов'язок політичних партій при поверненні до змішаної виборчої системи мала б зіграти вирішальну роль. Крім того за допомогою партій здійснюється формування політичної еліти. Партії повинні перетворитися на політичний трамплін для майбутніх лідерів, керівників держави. І незважаючи на можливість реалізації будь-яким громадянином пасивного виборчого права, в партійних списках раз-у-раз з'являються відомі або взагалі невідомі навіть членам

партії прізвища. Така ситуація стала ще однією причиною зміни виборчої системи, бо партії, що фінансуються певними промисловими групами, заважають нормальній циркуляції політичної еліти. Як слушно зауважив Ю.Г. Барабаш, замість переходу до змішаної виборчої системи достатньо було б на законодавчому рівні закріпити мінімізацію впливу великого капіталу на діяльність політичних партій [1, с. 47]. Дійсно, демократичне функціонування партійної системи в Україні потребує фінансування за рахунок державних коштів парламентських партій. Це, з одного боку, вимагає достатньо великих витрат з бюджету, але з іншого – сприяє мінімізації олігархічного впливу на партійну систему.

У літературі розрізняють декілька видів фінансування, зокрема загальне і спеціальне, пряме і непряме. Загальним фінансуванням називають покриття поточних витрат на утримання апарату, оренди приміщень тощо. Спеціальне – субсидіювання окремих видів діяльності, приміром проведення передвиборчої кампанії, діяльність парламентських фракцій. Непряме фінансування є визнання принципу рівності політичних партій з боку держави і проявляється у можливості безкоштовного використання державного телебачення та радіомовлення, друкованих засобів масової інформації, поштового та телефонного зв'язку, податкові пільги. Пряме фінансування означає безпосереднє перерахування грошових бюджетних коштів на рахунок політичної партії. Формально всі політичні партії можуть претендувати на бюджетні кошти, але юридично підставою для нарахування коштів є воля народу. Скільки голосів буде віддано за партію на виборах, стільки і грошей їй буде перераховано [5, с. 143-144].

Система державного фінансування діє в США, Іспанії, Італії, Чехії, Франції, Бельгії, Японії. Цікавим є застосовуваний механізм в Німеччині, де здійснюється фінансування виборів, розміри якого залежать від результатів голосування в землях, виборах в бундестаг, Європарламент. Так партії, які отримали не менше 10% по персональних кандидатах, 1% на земельних виборах, 0,5% при голосуванні за партійними списками [12, с. 278]. Годі й казати, що серед переліку держав немає відсталих та нерозвинутих країн. Таку практику можуть дозволити собі, звичайно, держави з сильною економічною системою, високим рівнем стабільності та усталеними політичними традиціями.

Інститут державного фінансування політичних партій в Україні встановили у 2003 році, коли Закон України "Про політичні партії" було доповнено окремим розділом "Державне фінансування політичних партій". Загальний обсяг державного фінансування дорівнював 0,01 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, що передує року виділення коштів, помноженого на кількість громадян, включених до списку виборців на останніх чергових виборах народних депутатів України (стаття 17-2) [7]. Проте частину другу статті 17, як і статті 18, 19 виключено на підставі Закону № 107-VI від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 10-рп/2008 від 22.05.2008 [9].

Демократизація виборчого права привела політичні партії на панівні позиції в демократичному процесі формування громадської думки і вираження волі народу в умовах парламентаризму. Відмирання елітарних парламентів, які відбулися в Англії після Другого білля про реформу парламенту 1867 р., в Німеччині після Франкфуртських Національних зборів, обраного на основі загального і рівного виборчого права на виборах до Рейхстагу Північногерманського союзу і кайзерівської імперії. На основі цих подій склалося спочатку політичне, а згодом і державно-правове уявлення про те, що політичні партії являють собою "необхідних посередників між електоратом і необхідні для ефективного правління парламентською більшістю", а діяльність партійної системи є "природним демократичним процесом" (Ф. Науман) [2, с. 60].

З погляду західного дослідника демократій Р. Далтона, виборчий зв'язок через політичні партії виявляється основою громадського впливу в представницьких демократіях: вибори є одним із небагатьох доступних методів досягти колективного вибору, заснованого на індивідуальних рішеннях. Під час голосування вибір між партіями об'єднує індивідуальні смаки виборців відносно політичного лідерства, перетворюючи суспільну думку на певні політичні рішення. Інші форми громадської участі можуть здійснювати реальний вплив, проте вони не мають представницької якості [14, с. 94].

Значна кількість фактів дозволяє стверджувати, що з метою зміцнення захищеності демократичного режиму від внутрішньої

дестабілізації, необхідно підтримувати і розвивати сильні та ефективні партії, а виборча система відповідно повинна сприяти цьому, а не навпаки створювати умови для подальшої диференціації партійної системи [14, с. 94].

Отже, однією з основних гарантій демократії є, безумовно, стійка, впорядкована партійна система. Політична партія – це інститут політичної системи суспільства, складовий елемент партійної системи, що сприяє формуванню політичної волі народу у всіх сферах суспільного життя, а також встановленню постійного як прямого, так і зворотнього зв'язку між громадянським суспільством та державою. Реформування та перегляду принципів і цінностей потребує не лише сама система, але і ідеологічна спрямованість виборців. Можна стверджувати, що партії є дзеркалом політичних настроїв Українського народу, а держава повинна приділяти неабияку увагу формуванню демократичної партійної системи. Політики, які щоразу нагадують про себе у передвиборчій агітації, вийшли з довіри українських громадян, не виконавши у попередні роки своїх обіцянок. А без довіри і поваги до існуючого політичного корпусу, який буде представляти інтереси народу, не може бути створено демократичної системи.

Використана література:

1. Барабаш Ю.Г. Вопросы непосредственной демократии в теории и практике конституционного права Украины // Конституционно-правовые основы народовластия в России и Украине: сб. науч. трудов. – Х.: Право, 2012. – С. 29-52
2. Государственное право Германии [Текст] / Б. Н. Топорнин. – М. : Рос. Акад. наук ин-т гос. и права.Т.1. – 1994. – 312 с.
3. Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – XXVIII + 1108 с.
4. Державна реєстраційна служба України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.drsu.gov.ua/party>.
5. Лук'янов Д.В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). Монографія. – Х.: Право, 2007. – 320 с.
6. Макиавелли Н. История Флоренции. Книги 1-4. // Электронная библиотека RoyalLib. Ru. – 127 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій в Украї-

ні: Закон України від 27 листопада 2003 року № 1349-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 15. - Ст. 218

8. Ришли А. Джеймс. Жизнь партий. История американских политических партий. - М., 1999. - 452 с.

9. Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/ 2008 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22 травня 2008 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doc-catalog/list?currDir=12758>.

10. Розанвалон П. Демократична легітимність [Текст]: безсторонність, рефлексивність, наближеність / П'єр Розанвалон ; пер. з фр. : Є. Т. Марічев. - К. : Києво-Могилянська академія, 2009. - 286 с.

11. Речицкий В. Эссе о политике // Харьковская правозащитная группа. - № 5 (37). - 1998. - С. 6

12. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения [Текст] / Ю. А. Тихомиров. - М. : НОРМА, 1996. - 432 с.

13. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ: Пер. с нем./ Под ред. и с вступ. ст. Сидоров Н.А. - М.: Юрид. лит., 1981. - 368 с.

14. Чуб Е.А. Конституционные основы принципа адекватного представительства и политические права граждан // Конституционное развитие России и Украины. Вып. 1: Сб. науч. тр. - Харьков: Право, 2011. - С. 88 - 101.